

ZAKLJUČEK

Šest podatkovno skopih, po ustaljenih obrazcih sestavljenih listin, ne bi moglo povedati mnogo o ljudeh, ki jih opisujejo in ki so jim nekoč služile. Pomembnejše so morda za diplomatiko, dopolnjene z drugimi razpoložljivimi viri pa živo pripovedujejo utrinke iz življenja neke rodbine in krajev. Razkrivajo jezikovno dvotirnost zapisovanja rodbinskega imena, premoženjske razmere in navade pri dedovanju v tem delu slovenske dežele. Nekaj povedo tudi o razmerju podložnik – zemljiški gospod, pa o težavah, s kakršnimi se je mogel srečati edini vaški tkalec. Potrjujejo izpričane žive stike med življema kranjske Gornjesavske doline in koroških krajev onstran Karavank, po drugi strani pa omogočajo sklepanja o načinu življenja socialno šibkejšega dela vasi. Iz nemalokrat odvečnega baročnega leporečja smo iz njih vedarle uspeli izvleči nekaj utrinkov iz življenja Dolincev v času pred 350 do 250 leti.

OPOMBE

Na tem mestu se toplo zahvaljujem višji arhivski svetnici Emi Umek za pomoč pri branju nečitljivih in slabo razumljivih delov listin.

LITERATURA – Blaznik Pavle, Freisinška županija Dovje, ZČ 9, 1955; Novak Anka, Kranjska gora z okolico, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov, 143, Ljubljana 1988; Smole Majda, Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982; Volc Josip, Podkoren, Črtice iz preteklosti vasi in gorenjske doline, Ljubljana 1938 – Slovensko ljudsko izročilo, Ljubljana 1980; Kumer Zmaga, Od Dolan do Šmohorja, Naši kraji,

Celje 1981; Vilfan Sergij, Pravna zgodovina Slovencev; Ljubljana 1961.

VIRI – 1. Hišni arhiv pri Načelniku, Alojz Kramar, Podkoren 64, Kranjska gora; kopije v: ASRS, fond Alojza Kramarja. — 2. NŠALJ, Župnija Kranjska gora: Registrum ad libros baptizmales parochiae B.M.V. Assumpt. in Cronau (1721–1784); RMK 1721–1757; PMK 1638–1721; PMK 1721–1755; PMK 1755–1784; MMK 1641–1714; MMK 1714–1729; MMK 1729–1754; MMK 1754–1784; Urbar 1642–1663 (Vrbarium ecle Parochialis Bssme Virgs. Mariae in Cronau, atq eiusdem Eclae Filialium Ectarus. Anno Virgineie partus 1642 Mense Ianuario; Vrbarium Cronauense Parochialis Ecla Bssmae Virgs. Mrae in Coelos Assumptae in Cronau 1655; Inventarium et Vrbarium Parochial. Crainau 1655; Extractus Vrbarij B.M.V. Cronaus 1655; Confraternitatis B.M.V. in Cronauio Camereries Seu Synidions de a 1663; Inventarium Sacristis B.M.V. in Crainau 1670; Extractus Vrbarij S: Andreae Apti in Wurzen Filialis 1662); Urbar 1701–1742 (Vrbarium Infraternitatis Beatissimae Mariae Virginis Sub Titulo in Coelos Assumptae in Parochiae Cronaensis); Urbar in inventar 1685–1746 (Inventarius et Vrbarium B.M.V. in Cronau 1685–1746); Urbar Podkoren 1744 (Vrbarium der Kirchen St. Andreae Alda an der Wurzen uber alle deroselben Zinsungen wie Auch Capital und Interessien welche Aus dem Alten In dis Neÿe Vrbarium Übertragen worden (ist)). — 3. ASRS, Župnija Kranjska gora: RMK 1642–1660; RMK 1660–1696; RMK 1698–1721. — 4. ASRS, Gr. A. Bela peč, 1 k. + 2 f. 5) ASRS, Terezijanski kataster: Bela peč NRO 307, Fassions–Tabbella Bey der herrschafft Weissenfels, No. 21; Rektificirani dom. akti, No. 11, 20, 25, 26. — 5. ASRS, Franciscejski kataster za Kranjsko, K.o. Podkoren, L 340: Protocoll der Bau-Parzellen der Gemeinde Wurzen; Grundparzellen-Protocoll der Gemeinde Wurzen; katastrska mapa.

URARSTVO NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM

VESNA BUČIĆ

Izdelovanje ur je izrazito meščanska panoga uporabne umetnosti in na Slovenskem tej plemeniti, cenjeni in predvsem funkcionalni stroki, ki v zgodovini umetne obrti zavzema posebno mesto, lahko sledimo prek pisanih virov od 16. stoletja dalje. Najstarejša poročila izvirajo iz Ljubljane¹, eno stoletje pozneje pa že razpolagamo s prvimi podatki o urarjih na slovenskem Štajerskem, ki jih bomo skušali predstaviti po kronološki razvrstitvi v posameznih krajih.

Ohranjene hišne in žepne ure s signaturami mariborskih, celjskih in ptujskih delavnic zgovorno pričajo, da so se urarski mojstri na

slovenskem Štajerskem ukvarjali tudi z zahtevnejšimi naročili in da njihovi izdelki, oblikovno in po kvaliteti izdelave, prav nič ne zaostajajo za sosednimi graškimi in dunajskimi urami, izdelanimi predvsem za premožnejši sloj meščanov.

Proučevanje cerkvenih in mestnih arhivov bo zagotovo osvetlilo tudi ta pomembni del njihove dejavnosti, s tem bo pa tudi bolj pojasnjena diferencijacija urarjev na izdelovalce velikih in malih mehanizmov. Urarji so se namreč, po vzorcu obrtnih združenj iz nemških dežel, delili na *Großuhrmacher* in na *Kleinhuhrmacher*. Ta diferencijacija ni pomenila, da

je šlo za delitev dela po velikosti mehanizma, pač pa, da so od svojega združenja (ceha) imeli dovoljenje le za izdelavo hišnih in velikih javnih ur z mehanizmi, ki jih poganjajo uteži (*Großuhrmacher*), oziroma hišnih in žepnih ur s pogonom na vzmet (*Kleinuhrmacher*).

Glede na razpoložljive vire lahko zasledujemo urarsko obrt na slovenskem Štajerskem od 17. stoletja dalje. V zvezi s to panogo je zelo dobro raziskan arhiv v Gradcu in prav podatki o tamkajšnjem urarskem cehu tvorijo solidno osnovo za prikaz te obrti tudi na našem Štajerskem.

Lukas Stolberg, odlični raziskovalec štajerskih urarskih delavnic, navaja v svojem delu o štajerskih urarjih² imena vajencev, ki so jih graški mojstri vzeli v uk, mi pa jih potem arhivsko izpričane, kot pomočnike ali mojstre, zasledimo v mariborskih, ptujskih, celjskih, pa tudi ljubljanskih in zagrebških delavnicah.

Vzrok, da v slovenskem delu Štajerske ne zasledimo urarskega ceha, je pač v takratnem majhnem številu mojstrov, ki med seboj niso čutili konkurence, kot meščani pa so itak uživali delno zaščito. Urarji v okviru historične Štajerske so bili sprva priključeni ključavničarskemu cehu s sedežem v deželnem mestu Gradcu. Ta se je pri svojem delu ravnal po pravilih kovaškega reda, ki jih je v 15. stoletju potrdil cesar Friderik III. V 16. stoletju dobijo ključavničarji že svoja lastna cehovska pravila, ki so jih sprejeli tudi urarji, saj so od nekdaj pripadali isti bratovščini. Ključavničarski ceh je združeval več vrst rokodelcev. V njem so poleg omenjenih bili še ostrogarji, puškarji, pilarji in sablarji, in v svojem združenju so imeli kar po tri cehovske mojstre naenkrat. Pogosto je namreč osnovna surovina izdelkov pogojevala združevanje popolnoma različnih obrti v en sam ceh. Pri ključavničarjih in njim priključenih rokodelcih je bilo železo tista primarna snov, ki jih je medseboj povezovala v eno korporacijo. Da bi bil nadzor nad rokodelci in nad kvaliteto njihovih izdelkov bolj strokovno upravičen, so taka združenja imela pogosto po več cehovskih mojstrov. Stroga cehovska pravila so določala trajanje učne dobe, natančno opredeljevala pravice in dolžnosti vajencev in pomočnikov in predpisovala mojstrske izpite.

Vidni simbol ceha, zadružna skrinjica, je bila spravljena v Gradcu pri najstarejšem cehovskem mojstru in pred njo so se vršile vse važne cehovske zadeve. Vsebovala je, poleg cehovske blagajne (*Bix*), pečata, religioznih predmetov in ostalega, še vrsto rokodelskih knjig, iz katerih je Lukas Stolberg črpal številne podatke o urarjih, ki so delovali v okviru nekdanjih deželnih meja štajerskega ozemlja.

Pred to skrinjico v Gradec so hodili podeželski vajenci iz vse Štajerske in ob odprtem pokrovu v prisotnosti mojstrov so jih sprejemali v uk. Ko so se po treh do petih letih izu-

čili, so jih ob odprti skrinjici »oprostili«, kar pomeni, da je bila s tem sklenjena njihova učna doba. Pot do meščanskega mojstra je bila dolga in trnova in ta naziv je bil dodeljen le pred cehovsko skladnico v deželnem mestu Gradcu.

Med danes obstoječimi rokodelskimi spisi v Gradcu, shranjenimi v tej skrinjici, bomo, zaradi pomembnosti v njej zapisanih podatkov za štajersko urarstvo, našli najpomembnejše. Najstarejša knjiga Rokodelski protokol ...³ začne z letom 1647 in vsebuje zapisnike izdelovalcev velikih in malih ur in puškarjev, razne odredbe o pomočnikih in vajencih, zapise dogodkov, izide volitev, cehovska pravdanja in kazni itd. Tu so bile še Knjiga sprejetja v uk in priznanja izučitve⁴, dve vpisni knjigi pomočnikov⁵ in Knjiga prejemkov⁶.

Čeprav so urarji leta 1690 izstopili iz ključavničarskega ceha, so se vse do 1776 ravnali po pravilih ključavničarskega reda. Takrat so se namreč po dolgoletnih prepirih urarji malih ur ločili od izdelovalcev velikih mehanizmov, organizirali svoje lastno združenje, dobili nova cehovska pravila za izdelavo malih ur in vpeljali svoj lastni Protokol za malourarstvo⁷, ki je bil ravno tako v cehovski skrinjici. Zraven so spadali še Knjiga prejemkov in izdatkov⁸ in Cehovski akti 19. in 20. stoletja⁹.

Pregled urarstva na slovenskem Štajerskem bi začela s podatki o urarjih v Mariboru, ki potekajo v dokaj strnjenem zaporedju. Najstarejši je iz leta 1628 in izvira iz Puffove knjige o Mariboru in njegovi okolici. V registru stržarjev vrät omenja Puff urarja PETRA RILLA, zabeleženega med 230. osebami, ki so v Mariboru uvažale vino¹⁰.

Piscer Ruške kronike, Jožef Avguštin Mezna-rič, navaja v seznamu dijakov ruške gimnazije za leto 1686 in 1692 ime učenca Neymar Joannesa Michaela iz Maribora, pozneje urarja v tem mestu¹¹. Stolberg ga omenja kot urarja malih ur z imenom MICHAEL NEYMAYER (Niemauer). V Protokolu iz leta 1696 stoji, da je Mich. Neumayer od ceha zahteval »da bi mu dodelili naloge«, prošnja pa je bila odklonjena z razlago, da je v »mestu že itak dosti urarjev, ki nimajo naročil«¹². Ta kratki zapis, v kolikor se nanaša na odpiranje delavnice v Mariboru, ki je takrat štel okoli dva tisoč prebivalcev, nam nudi dragocen podatek, da je ob koncu 17. stoletja delovalo v Mariboru več urarjev. Leta 1698 se Neymayer kot »pomočnik za male ure ponovno oglašja s prošnjo, da bi ga sprejeli za cehovskega podeželskega mojstra (*Landmeister*)... naselil pa bi se v Mariboru, Ptuju ali Radgoni in jim ne bo delal konkurence, razen ob semanjih dneh«. Cehovski odgovor se je glasil, da bi ga sprejeli za meščana le pod pogojem, če bi kupil hišo in bi s tem lahko postal »vkupljeni«¹³ mojster.

Če je pomočnik hotel postati podeželski mojster, se je lahko včlanil v mestni ceh, delo-

vati pa je smel le izven mestnega pomirja. Cehi so namreč z omejenim prilivom novih rokodelcev trdovratno ščitili svoje interese. Da bi izvencehovske obrtnike lažje kontrolirali in imeli od njih koristi, so takim »vkupljenim« mojmstrom dovolili izvrševati obrt proti vplačilu nekega zneska. Neymajerjevih ur za sedaj ne poznamo, ravno tako ne izdelkov njegovega sina, ki je leta 1724 zabeležen v graški knjigi pomočnikov kot ROCHUS NIE-MAUER, *Meistersohn zu Marburg*¹³.

Prej omenjena kratka pripomba iz urarskega Protokola, s katero so Mich. Neymayerju zavrnilo prošnjo, češ da je v Mariboru že itak dosti urarjev, ki nimajo nobenih naročil, bi se lahko nanašala na Christiana Neyerja in urarja Huebra, katerega ime nam ni znano. Iz Protokola in iz knjige sprejetja v uk izvemo, da je CHRISTIAN NEYER, rojen na Saškem in izučen na Dunaju, leta 1692 še enkrat vpisan kot vajenec pri graškem urarju Georgu Neßlu¹⁴. Dve leti pozneje je v Protokolu vpisan v »črno knjigo« (*Schwarzen Büchl*) ker je »fretak«, kar pomeni, da je izdeloval ali popravljal ure, ne da bi imel spričevalo o dokončani učni dobi. Meščani so se namreč radi obračali na t.i. fušarje, ki niso pripadali cehu, ker so njihovi izdelki bili znatno cenejši. Ko se je upiral plačati kazen, mu je ceh zagrozil, da bodo za »njim poslali netopirja v Maribor« – tiralico (*Fledermaus schicken*). Iz te notice je namreč Stolberg zaključil, da je deloval v Mariboru, kar so pozneje potrdile tudi mariborske arhivalije. V Mariboru sta se mu leta 1701 in 1703 rodila otroka in v Mariboru je bil tudi pokopan leta 1719¹⁵.

Tretji mariborski urar ob koncu 17. ali začetku 18. stoletja je bil urar HUEBER, zapi-

san brez osebnega imena. Edini podatek, po katerem Stolberg pravilno sklepa, da je deloval okr. 1700, je zapis o njegovem sinu Josephu Antonu Huebru, izučenem v Kremssu, ki je leta 1724 vpisan v knjigo urarskih pomočnikov kot »sin mojstra iz Maribora«¹⁶.

Skopa notica o MICHAELU MAYERJU (Mayr) nam pove, da je rojen v Mariboru kot sin mizarja Lovrenca in da je med leti 1724 – 1729 bil vajenec pri graškem mojstru in dunajskem dvornem urarju Josephu Koppu¹⁷.

Proti koncu prve polovice 18. stoletja zasledimo v Mariboru dva arhivsko izpričana urarja, ANTONA IN PAVLA ONIČA, ki istočasno opravljata svoj poklic, njuni ohranjeni izdelki pa predstavljajo prve znane hišne ure iz mariborskih delavnic.

Za sedaj nam je znan le en izdelek, podpisan z imeni obeh bratov (?) Oničev, žal ohranjen izven naših meja¹⁸. Gre za zanimivo samostansko uro s pogonom na uteži in z nenavadno dolgim nihalom (160 cm). Ura ima na hrbtni strani velike železne številčnice (38x38 cm), oslikane s figuralnim prizorom izpisan tekst: *Paulus et Antonius Onitsch facerunt Marburgi 1756. Sub P(atri)s Gerardo Cisterziensis Guardiano – orate pro illis*. Za nas je predvsem pomembna izpisana letnica izdelave, kajti vsiljuje se vprašanje, kdaj in od koga sta Anton in Pavel Onič prevzela oz. podedovala mariborsko urarsko delavnico. V prvi polovici 18. stoletja obstoja namreč časovna vrzel med prej obravnavanimi urarji in dejavnostjo bratov Oničev. Stolberg med svojim neutrudnim iskanjem po graških cehovskih knjigah ni našel nobenega zapisa o njuni izučitvi. Omenja njenega sočasnega sorodnika urarja Franca Oniča iz Lipnice in našteva nje-

Žepna ura mariborskega urarja Antona Oniča, prva polovica 18. stoletja (last: Gradski muzej Varaždin)

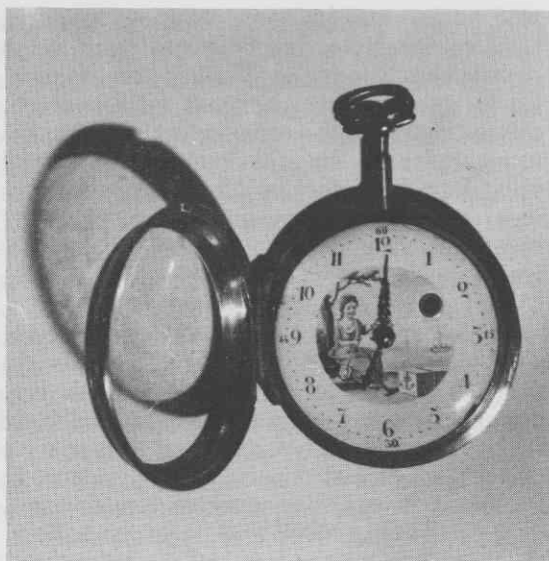
gove ohranjene ure s signaturami *Franz Onnitsch in Leibniz* in izdelke njegovih naslednikov¹⁹.

Nekaj skopih podatkov iz mariborskih arhivalij in štiri ohranjene ure mariborske veje Oničev nam vsaj delno osvetljuje podatek njihovega življenja in ustvarjanja. Iz signature na njihnih hišnih urah je razvidno, da domnevna brata poslej delujeta ločeno, Anton v Mariboru, Pavel sprva v Mariboru, potem pa v Grebinju pri Velikovcu. Anton Onič se je rodil okr. leta 1721, kdaj je postal mojster, pa je bilo odvisno od okoliščin v cehu, oziroma v samem Mariboru. Bil je izdelovalec velikih ur, meščanski urar in lastnik »hiše skupaj z obrtno pravico« v Gosposki ulici²⁰.

Njegova visoka podna ura iz Narodnega muzeja v Ljubljani z vrezano signaturo *Antoni Anich Marburg*²² kaže v svoji liniji obrisa in pozlačenih aplikah slogovne značilnosti poznobaročnega sloga. V tolčeni ornamentiki, ki v razgibanem prepletu prekriva okrasno ploščo mehanizma, je že čutiti začetke rokokojskega vzdušja. Po povedanem bi lahko sklepali, da je nastala po skupnem delovanju domnevnih bratov Oničev, torej po letu 1756, ko je bila izdelana njuna samostanska ura. Druga njegova ura v obliki knjižice iz varaždinskega muzeja²³ predstavlja nenavadno in domiselno zasnovano obliko namizne, možno tudi žepne ure. zaradi izredno kvalitetne izdelave se vsiljuje misel, da je nastala kot Antonov mojstrski izdelek, na kateri je mojster kar dvakrat vrezal svojo signaturo; na številčnici *Anitsh Marb* in na zadnji platini *Antoni Anitsch in Mahrburg*. Pomočniki so se namreč za potrditev mojstrskega naziva morali zelo potruditi in so izbirali ure bolj nenavadnih oblik, da bi tako dosegli mogočnejši učinek. Poleg tega samo okrasje ure govori bolj v prid prvi polovici 18. stoletja, v tem času pa naj bi brata Oniča delovala še v skupni delavnici. Ura je shranjena v še originalni šatulji, ohišje pa je oblikovano kot knjižica z usnjenimi platnicami, med katerimi sta vpeti »stranici« (pri uri sta to platini) iz pozlačene medenine, ki ju je spretna urarjeva roka z graviranjem, cizeliranjem in perforiranjem okrasila z razgibano baročno ornamentiko, verjetno prenešeno iz grafičnih predlog.

Ure v obliki knjižic so zelo redke in prav zaradi tega velja omeniti, da je zelo podobno uro, skoraj identičnih dimenzij, izdelal tudi njegov prej omenjeni sorodnik Franc Onič v Lipnici²⁴.

Nedvomno opisani mariborski uri kažeta na visok nivo Antonove delavnice, ki je domnevno pri signiranju svojih izdelkov črko O namenoma spremenil v A, da bi se tako njegova signatura čimbolj razlikovala od signature njegovega sorodnika, urarja Franca Oniča, ki je s svojo delavnico v Lipnici bil le 25 km od Maribora.

Žepna ura mariborskega urarja *Johanna Fischerja st.*, konec 18. stoletja (last: Štajerski deželni muzej Joanneum, Gradec)

Za sedaj edina pisana omemba o Pavlu Oniču je podatek iz leta 1763, ko mu je umrla njegova 12 letna hči²⁵. Njegovo dejavnost nam, poleg samostanske ure, izpričujejeta še dve tabernakljasti uri z zastekljenimi vratci. Te oblike ur so se po letu 1700 razširile po vsej Evropi²⁶ in so prek Nemčije in Avstrije prišle tudi v naše kraje: med izdelki, signiranimi z imeni naših urarjev, je močno čutiti vplive dunajskih in graških delavnic.

Tabernakljasta ura v Pokrajinskem muzeju v Mariboru ima okorno vrezano signaturo *BauConnitz Marburg* (Paul Onitz) in v celoti nikakor ne dosega nivoja Antonove delavdelavnice²⁷. Druga tabernakljasta ura²⁸ s signaturo *Paul Onnitsch in Griffen* nam pove, da je Pavel po ločitvi z bratom(?) Antonom nadaljeval svojo obrt v Grebinju na Koroškem. Urarji so pogosto zaradi pomanjkanja naročil šli s trebuhom za kruhom in se selili iz kraja v kraj, predvsem tisti, ki iz kakršnih koli razlogov niso dobili pravice do meščanstva. Če drži domneva, da je Anton podedoval »hišo z obrtno pravico«, je gotovo Pavel svoj obstoj iskal v drugem kraju.

Baillie v svojem velikem seznamu evropskih urarjev omenja namizno uro iz 18. stoletja, signirano *Onnitsch ... Marburg*²⁹. Vsekakor gre za izdelek mariborske veje Oničev z nečitljivo vgraviranim imenom urarja, verjetno Antona ali Pavla, možno tudi njenega neposrednega predhodnika, ki nam je za sedaj neznan.

Po smrti Antona Oniča leta 1789, je hišo v Gosposki ulici z »realno obrtno pravico za izdelavo velikih ur« podedoval njegov sin MATIJA ONIČ³⁰. Iz zemljiške knjige izvemo, da je bila dve leti pozneje Oničeva hiša prodana

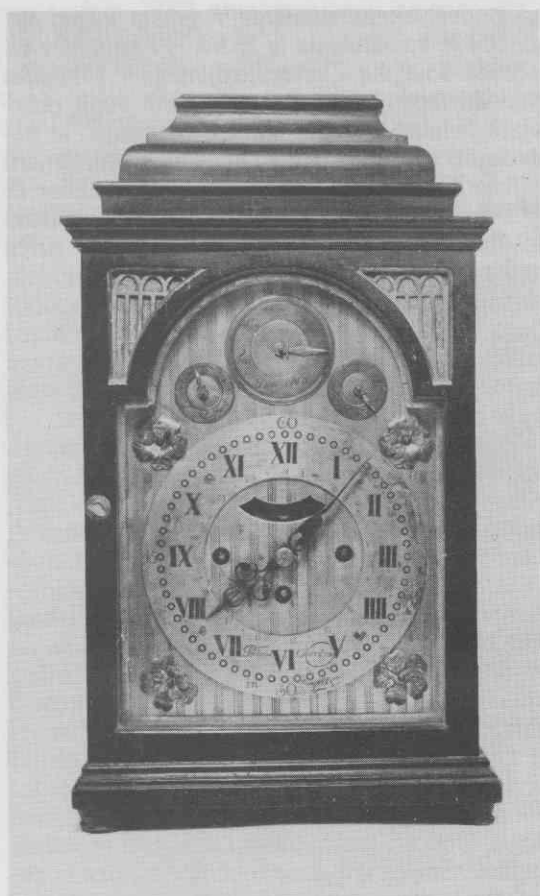

Stoječa ura mariborskega urarja *Johanna Nep. Wolfhardta st.*, okr. 1810 (zasebna last, Gradec)

»brez pravice do urarske obrti«³¹, vzrok prodaje pa nam razjasni tabernakljasta ura v zagrebškem muzeju, signirana *Mathias Onitsch in Agram*³². Torej se je Matija Onič preselil iz Maribora v Zagreb in tam nadaljeval svojo urarsko obrt.

Po Stolbergovih ugotovitvah v graškem arhivu se leta 1750 (torej še v času Oničeve dejavnosti), pojavi v Mariboru urar ANDREAS FICHTNER³³, leta 1773 pa GOTTLIEB GERNGROB³⁴. Iz njunih priimkov je razvidno, da prihajata iz nemško govorečih dežel, ker pa za sedaj ni drugih podatkov o njuni dejavnosti, je možno, da gre za mojstra iz tujine, ki potujoč iz kraja, popravljata stolpne ure, vlagata prošnje za meščanske pravice, se pojavita enkrat ali dvakrat, potem pa izgineta neznanu kam.

Iz tujine prihaja tudi JOHANN HÖFLER, izučen za izdelavo malih mehanizmov v Friedbergu na Bavarskem³⁵. Leta 1767 je vpisan v graško knjigo tujih pomočnikov, 1775 pa že »kot meščanski urar v Mariboru spoštljivo prosi, da se mu dodeli naslov podeželskega mojstra«. V Protokolu malih urarjev je Höfler grajan, da od vsega začetka ni hodil v Gradec na cehovske letne skupščine in je na-

Tabernakljasta ura celjskega urarja *Primoža Okrogelnika*, konec 18. stoletja (last: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb)

knadno, šele po desetih letih vplačal zaostale pristojbine. Od leta 1786 je svoje obveznosti do ceha plačeval redno, skupaj s podeželskim mojstrom Josephom Knöblom iz Celja. V letih 1783 – 1788 je izučil vajenca Vincenca Tonaja (Vinzenc Thonei), ki je potem nadaljeval svoj poklic v Hartbergu³⁵⁶. Hišo v Poštni ulici v Mariboru »s pravico do izdelave malih ur« je po njegovi smrti leta 1805 prevzel njegov sin FRANZ HÖFLER³⁷. Njegova zlata žepna ura s signaturo *Franz Höfler in Marburg* se je leta 1940 pojavila na aukciji v dunajskem Dorotheumu (št. 475), Stolberg pa v svoji zbirki ur hrani njegovo srebrno žepno uro z repetirnim mehanizmom, kar pomeni, da izbija polne ure in četrti, in signaturo *F. Höfler*³⁹.

Za MATIJO HÖFLERA, ki se omenja leta 1791, ni mogoče ugotoviti, v kakšnem sorodstvu je bil s prej omenjenim Johannom in Franzom Höflerjem, vsekakor pa vemo, da je deloval v Mariboru³⁹.

Bolj zgovorno se nam z viri in gradivom predstavlja urar za male ure JOHANN FISCHER st. iz Dunaja⁴⁰. Leta 1791 je postal lastnik hiše prej omenjenega urarja Matije Oniča⁴¹, 1796 pa je bil potrjen za mariborske-

ga podeželskega mojstra. V graški knjigi vancev je vpisano, da je leta 1799 sprejel v učenca Josepha Zhetera, rojenega v Limbušu pri Mariboru. Ker se v arhivskih virih omenjata Johann Fischer starejši in mlajši, je nedvomno pravilna ugotovitev, da so ohranjeni primerki ur s signaturami *Johann Fischer in Marburg*, dela starejšega mojstra. O visoki kvaliteti njegovih izdelkov najbolje priča mala srebrna žepna ura s koloriranim miniaturnim motivom Alegorije trgovanja, upodobljena na številčnici iz belega emajla. Uro hrani graški muzej Joanneum⁴², od njegove druge žepne ure v zbirkah württenberškega muzeja pa je ohranjen samo signirani mehanizem.

Pri oblikovanju žepnih ur se je Fischer st. zgledoval pri vzorih iz dunajskih delavnic. Njegova tabernakljasta ura iz gradu Viltuš, danes v Pokrajinskem muzeju v Mariboru⁴³, kaže v svoji zasnovi še zadnje odmeve baročnega oblikovanja, njena klasicistično pojmovana dekoracija pa jo že postavlja v čas okrog leta 1800. Mogoče je umetnostno zanimivejša in oblikovno naprednejša Fischerjeva hišna ura iz zagrebškega Muzeja za umjetnost i obrt.⁴⁴ Pri načrtovanju njene forme je Fischer že v celoti sledil tokovom časa in uro v obliki portala (*Portaluhr*) z alabastrnimi stebriči do potankosti zasnoval v dunajskem empiriskem slogu. Obe uri imata tipični dunajski repetirni mehanizem za izbijanje ur in četrti, ura iz zagrebškega muzeja pa še dodatne kazalce za datume.

O JOHANNU FISCHERJU ml. obstoji samo podatek, da je dokončal učno dobo pri svojem očetu »potem ko je predložil svoj učni izdelek, ki bije četrti (*Vierteluhr*).«

Fischer st. je umrl leta 1810⁴⁵ in delavnica ni prešla na njegovega sina, temveč jo je nasledila njegova žena Anna⁴⁶. Ta se je kmalu za tem poročila z urarjem JOHANNOM NEP. WOLFHARDTOM iz Gradca, verjetno pomočnikom v Fischerjevi delavnici. S poroko je Wolfhardt dosegel samostojnost, delavnica je prešla na njegovo ime in pod tem priimkom se je skozi več generacij nadaljevala v Mariboru ta dobro upeljana urarska obrt.

Preden preidemo na dejavnost Wolfhardtove delavnice, naj omenimo, da je leta 1815 v mariborskem I. okrožju imel hišo št. 51 urar JOHANN SCHERZINGER⁴⁷. V Maribor je prišel iz Velike vojvodine Badenske, kjer so domačini skozi generacije izdelovali t.i. schwarzwaldske ure kot domačo obrt. Znano je, da so jih kot krošnjari prodajali po celi Evropi in mnogi med njimi so se celo ustalili in udomačili na tujem. Scherzingerjevo delovanje v Mariboru sovпада z dejavnostjo urarjev Joh. Fischerjem ml. in Joh. Nep. Wolfardtom, kar bi pomenilo, da sta v mestu bili dve urarski delavnici. Če je Scherzinger ostal zvest izdelovanju schwarzwaldskih ur, s tem nikakor ni mogel konkurirati prej omenjenim moj-

strom, kajti »švarcvvalderice« so zaradi skromnega videza pomenile cenejšo in zato dostopnejšo varianto hišnih ur, s katerimi so že od 18. stoletja opremljali manj zahtevne meščanske, pa tudi kmečke domove.

JOHANN. NEP. WOLFHARDT je postal mariborski meščan leta 1811 in istega leta se že omenja kot lastnik hiše, »ki jo je posedoval Johann Fischer z Dunaja«⁴⁸. V graških knjigah je zabeležen kot urarski vajenec od leta 1798, v Protokolu pa se vodi kot »meščanski urar za izdelavo velikih ur«⁴⁹. Leta 1818 je sprejel v uk svojega istoimenskega sina JOH. NEP. WOLFHARDT ml., ki se že leta 1823 omenja kot njegov naslednik. FLORIAN WOLFHARDT, najbrž sin Joh. Nep. ml. je v letih 1838 – 1840 vpisan kot urarski vajenec, leta 1850 pa se obrt že vodi pod njegovim imenom. Stolberg omenja leta 1853 še urarska pomočnika Georga in Franza Wolfhardta, domnevne sinove Joh. ml., ni pa znan kraj njihovega delovanja⁵⁰. V mariborski liniji Wolfhardtov se kot zadnji urar s tem priimkom omenja Florianov namestnik HEINRICH WOLFHARDT in njegova obrt se že vodi kot »prodajna«.

Za sedaj so nam znane samo tri hišne ure iz mariborske veje Wolfhardtove rodbine. Vse tri so v obliki portala s signaturami *Johann Nepomuk Wolfhardt in Marburg* in ni dvoma, da gre za izdelke urarja Joh. Nep. starejšega. Dve uri sta v Gradcu v privatni lasti⁵¹, tretja pa v Narodnem muzeju v Ljubljani⁵². Ure odlikuje arhitektonska, strukturalno jasna zgradba ohišja z alabastrnimi stebriči, ki jo prekriva bogastvo serijskega kovinskega okrasja. Urarji so v obdobju klasicizma to medenastno okrasje že množično uvažali iz sosednjih dežel, predvsem z Dunaja, kjer so bile že dobro razvite tovrstne manufakture.

Nedvomno so nasledniki Fischerja in Wolfhardta izdelovali ure, tipične za avstrijski bidermajer. To je namreč obdobje, v katerem so prevladovale črne ure z alabastrnimi stebriči in stenske ure v širokem pozlačenem okvirju. Ker pa so te vrste ur bolj poredko signirane, je prav verjetno, da je med številnimi nesigniranimi izdelki, ohranjenimi v naši spomeniški dediščini, predvsem pa na Štajerskem, marsikatera ura izdelek prej omenjenih mariborskih delavnic.

Sredi 19. stoletja se omenja v koroškem predmestju Maribora še nenumerirana hiša nekega urarja OTTA. O njem za sedaj ni drugih podatkov, možna pa je povezava z graškim urarjem Ferdinandom Othom, ki je sredi stoletja imel v Gradcu urarsko delavnico na Karmelitskem trgu⁵³.

Čprav nam je uspelo v časovnem zaporedju slediti mariborskim urarjem od 17. pa vse do srede 19. stoletja, ostajajo v kontinuiteti njihove dejavnosti nekatere vrzeli, ki čakajo nadaljnje raziskave. Iz arhivskih virov vidimo,

da v drugi polovici 17. stoletja, ko Maribor šteje okrog dva tisoč prebivalcev, delujejo v njem istočasno kar trije urarji. Najbolj nejasno je število urarjev v prvi polovici 18. stoletja, medtem, ko v drugi polovici 18. pa vse tja do srede 19. stoletja delujeta istočasno po dve arhivsko izpričani delavnici.

V drugi polovici 19. stoletja, ko postanejo hišne ure že nepogrešljivi predmet bivalnih prostorov in ko je tudi urarstvo zajela moda historičnih slogov, se urarske delavnice spremenijo samo še v popravljavnice in prodajalne masovno izdelanih artiklov. V mestih se množično odpirajo trgovine z industrijsko izdelanimi urami in ko se prebivalstvo Maribora v zadnjih desetletjih 19. stoletja povzpne od kakih 18 na skoraj 25 tisoč (po štetju l.1900), se število teh prodajaln, od sedem naštetih v letu 1884, poveča leta 1898 na enajst⁵⁴.

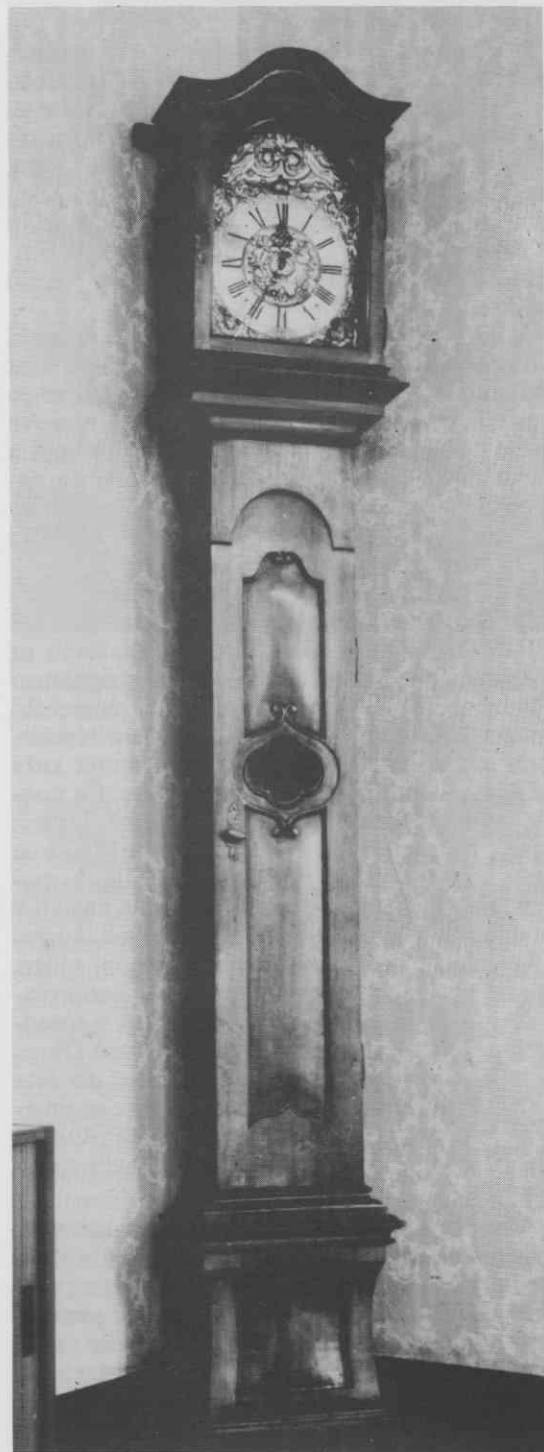
Tudi v Celju ima urarska obrt tradicijo, ki jo je mogoče zasledovati vsaj dvesto let nazaj. Kot je že v začetku omenjeno, bo tudi pri celjskem urarstvu govora le o hišnih in žepnih urah in trije ohranjeni primerki, signirani z imeni celjskih urarjev, nam potrjujejo njihove arhivsko izpričane izdelovalce.

Prvi, sicer skopi podatek iz graške urarske knjige, je vpis vajenca FRANZA LEOPOLDA DONINA, »sina Ferdinanda, Dr. jur. iz Celja«, ki je bil leta 1699 sprejet v uk pri znamenem graškem urarju in štirinajstkratnem cehovskem mojstru Johannu Planku⁵⁵. Doninova nadaljnja dejavnost ni znana in vse do druge polovice 18. stoletja ni bolj otipljivih podatkov o tej rokodelski panogi. Po tem času se, sicer razdrobljene omembe o urarjih, strnejo v nekoliko gostejšo celoto in iz kamenčkov tega mozaika zlahka ugotovimo, da sta odslej v Celju sočasno delovala po dva urarska mojstra.

»Veleurarstvo« je, kot pravi celjski zgodovinar Janko Orožen »bilo v Celju udomačeno vsaj že v drugi polovici 18. stoletja«⁵⁶ in iz tega časa je ohranjena zlata žepna ura z datumskimi kazalci in vrezano signaturo *Joseph Knöbl in Cilli*, danes v graškem Joanneumu⁵⁷. FRANZ JOSEF KNÖBL (Knäbl) se je izučil svoje obrti v Friedbergu pri urarju M. Elblu, izdelovalcu malih ur.⁵⁸

V tem malem bavarskem mestecu z veliko urarsko tradicijo, so številni urarji iz različnih krajev nemško govorečih dežel opravili svojo vajeniško in pomočniško dobo. Ravno tako so mnogi izučeni Fridberžani svoj urarski poklic opravljali v tujini in za 18. stoletje imamo podatke, da so v Ljubljani delovali kar štirje urarski priseljenci iz Friedberga⁵⁹. V knjigi pomočnikov obstoji podatek, da je Knöbl leta 1768 »proglašen za pomočnika«, iz Protokola pa je razvidno, da je leta 1779 »najet za podeželskega mojstra v Celju v Spodnji Štajerski«. J. Orožen ga leta 1783 omenja kot lastnika »hišice« na nekdanji Trančiči⁶⁰. V knjigi izdat-

kov se leta 1789 omenja njegov vajenec JOSEF KNES, ki bi ga lahko istovetili z Jožefom Knezom, lastnikom hiše v Celju na prehodu iz 18. v 19. stoletje⁶¹. Knöblovo delavnico je leta 1796 prevzel GEORG NIGGEL, ki se v svoji prošnji za sprejetje v urarski ceh sklicuje »na Knöblovo malourarsko pravico (*Kleinuhrmacher Jus*), pridobljeno s poroko Knöblve vdove⁶². Gotovo je takrat dobil tudi

Podna ura celjskega urarja Antona Leithnerja, okr. 1780 (last: Magistrat, Gradec)

mojstrski naziv, kajti ta se je običajno povezoval s časom poroke in pričetkom dela v lastni delavnici. Iz zapisa v Protokolu bi se dalo sklepati, da ga je leta 1798 doletela nesreča, saj je urarski ceh »pogorelemu mojstru iz Celja« priskočil na pomoč z večjo vsoto denarja, potem pa je ok. 1800 Niggel že zapisan kot lastnik neke druge hiše na nekdanjem Velikem trgu⁶³.

Verjetno je Georg Niggel pripadal veliki urarski družini, katere člani se pojavljajo poleg Gradca še v Stettnu, Salzburgu, Friedbergu itd., ni pa še pojasnjeno, od kod izhaja njihov rod. Najbolj verjetno je celjski Niggel potomec graškega urarja Josefa Niggla, priseljenca iz Friedberga na Bavarskem, in s tem, ko je poročil priletno vdovo, je kaj hitro zasedel izpraznjeno mesto urarja Knöbla. V letih 1801–1805 je izučil vajenca Matijo Weisa, leta 1814 pa se omenja njegovo zadnje plačilo cehovske pristojbine.

J. Orožen pravi, da je na nekdanji Dunajski cesti »kočico nekdanjega čuvaja grajskih vrat odkupil od magistrata JURIJ NIGGEL in jo spremenil v urarsko delavnico, od njegove žene Uršule pa sta jo leta 1850 odkupila neka zakonca«⁶⁴. Ta podatek se verjetno nanaša na njegovega istoimenskega sina, ki je nadaljeval očetov poklic, žal pa vsaj za sedaj ne poznamo njegovih izdelkov.

Za drugo polovico 18. stoletja omenja Orožen še dvojico celjskih urarjev, BLAŽA IN PRIMOŽA OKROGELNIKA⁶⁵. Blaževih ur ne poznamo, Primoževo hišno uro s signaturo *Primus Okrolni in Cilli* pa hrani zagrebški muzej⁶⁵. Gre za tabernakljasto uro z repetirnim mehanizmom, ki poleg ur in minut kaže še dneve v tednu in datume v mesecu. Če upoštevamo podatek, da je bil Primož lastnik hiše v nekdanji Dolgi ulici, ki je leta 1783 bila še v posesti kiparja Ferdinanda Galla, bi potemtakem Okrogelnikova ura morala nastati v obdobju zrelega klasicizma, torej ob koncu 18. stoletja. Njen, še nekoliko baročni videz, je pač posledica takratne obrtniške konservativnosti, ki so se ji urarji, enako kot v sosednjih deželah, težko odpovedali. Primož Okrogelnik je bil lastnik omenjene hiše do leta 1827. Približno od tega obdobja dalje se omenja delovanje celjskega urarja GREGORJA GORIŠKA⁶⁷, ne poznamo pa njegovih izdelkov.

Visoka podna ura v graškem magistratu z vgravirano signaturo *Anton Leithner in Cilli* in z napisom na nihalu *Qui sum sum summus*, je mogoče narejena po naročilu prav za opremo teh prostorov⁶⁸. Vsiljuje se nam vprašanje, ali je ime Antona Leithnerja istovetno s celjskim urarjem, ki ga J. Orožen omenja kot »Lamprehtova delavnica«⁶⁹. ANTON LEITHNER se je izučil v Ingolstadt in v Knjigi pomočnikov je leta 1773 vpisan kot urar za velike ure. Drugih podatkov o njem ni, vemo

le za njegovega domnevnega sorodnika Thomasa Leuthnerja, ki se je sočasno ukoreninil v Zagrebu in deloval kot zelo upoštevan meščanski urarski mojster⁷⁰. Antonova magistratna podna ura z mehanizmom, ki z enkratnim navijanjem teče eno leto, je dovolj zgovoren dokaz o visokem nivoju te ugledne urarske delavnice, njena datacija okr. 1780 (tudi po Stolbergu) pa govori o izdelovalcu, ki je tehnično in oblikovno šel v korak s časom.

V nadaljevanju bi predstavila še en, sicer nekoliko pomanjkljiv podatek o urarju JOHANU HÜLERJU iz Celja, ki se v arhivskih virih omenja leta 1816 v nekem sporu med izdelovalci velikih in malih ur, ohranila pa se je tudi z njegovim imenom in krajem »Cilli« signirana nihalna ura, ki teče 8 dni⁷⁰. Razpoložljivi podatki o urarju Hülerju bi lahko pomenili, da je proti koncu 18. stoletja v Celju deloval poleg dveh omenjenih še en urar, čeprav je težko verjeti, da bi sočasno živeli v Celju kar trije urarski mojstri.

Naslednji urar, ki sodi v naš kronološki prikaz, se nam predstavlja samo z inicialkami *J.A.–Hi Cilli*. Gre za hišno uro s stebrički iz začetka 19. stoletja (verjetno empirska ura v obliki portala), ki je nekajkrat menjala lastnika, dokler se sled za njo ni popolnoma izgubila. Če so bile inicialke izdelovalca ure pravilno prebrane, jih za sedaj nikakor ne morem pripisati enemu od pravkar naštetih urarjev.

V drugi polovici 19. stoletja postanejo tudi celjske urarske delavnice samo še popravjalnice industrijsko izdelanih ur in prodajalne masovno izdelanih artiklov, kar pa ni predmet naše obravnave.

V starem obrtnem središču Ptujju, kjer so se stikale in križale trgovske poti, sta trgovina in obrt držala mesto na zavidljivi ravni. Iz zgodovinskih virov vemo, da je bila med številnimi generacijami ptujskih obrtnikov zastopana tudi urarska obrt, ki ji lahko sledimo od druge polovice 17. stoletja dalje. Nekoliko fragmentarni, pa vendar kontinuirani podatki o tej dejavnosti kažejo, da sta v mestu delovala po en ali dva mojstra hkrati. Bolj zgovorni so podatki iz druge polovice 18. stoletja, z imeni dveh urarjev pa se ujemajo tudi materialni dokazi o obstoju teh delavnic.

Prva vest o ptujskem urarju je povezana z Zagrebom, ko je PETER PLOČER iz Ptujja izdelal leta 1676 veliko uro za zagrebško katedralo⁷². O urarskih povezavah med Zagrebom in Ptujem govori tudi podatek, da so Ptujčani leta 1689 kupili pri zagrebških frančiškanih veliko javno uro za svoj mestni stolp ob proštijiški cerkvi⁷³.

Naslednji urar, ki sodi v naš kronološki zapis je PETER RIEZLER (Liesler), rojen v Landecku na Tirolskem⁷⁴. V Protokolu se kot njegovo bivališče omenja Ljubljana, obstoja pa zabeležka, da je leta 1686 kot vajenec graškega urarja F. Hiemerja »najprej svojemu

mojstru utekel«, potem pa se v letih 1687–1690 pri istem dokončno izučil za urarja velikih ur. Leta 1696 je vpisan v knjigi ptujskih meščanov⁷⁵, naprej pa o njem ni več podatkov, pa tudi njegovih izdelkov ne poznamo.

Iz razpoložljivih virov bi se dalo razbrati, da je sočasno z njim deloval v Ptujju urar JOHANN PEGINET (Pagurt), priseljenc iz Sibringa v Loreni⁷⁶. Kot izučeni puškar je dokončal leta 1696 še urarski poklic v dobro znani graški delavnici Joh. Planka. Ko se je po 12 letih ponovno vrnil v Gradec in leta 1708 predlagal, da bi ga na podlagi mojstrskega izdelka sprejeli v ceh, se je predstavil kot »meščan in urar za male ure iz Ptujja«. Čeprav mu je bila prošnja iz »tehtnih razlogov« zavrnjena, je Peginet pozneje dosegel svoj cilj in če ponovimo besede Stolberga kot dobrega poznavalca štajerske zgodovine urarstva, »je vedno bilo dovolj razlogov za zavrnitev pretendentov«.

Da bi namreč prosilcu čimbolj otežkočili delo, so jim cehovski mojstri iz konkurenčnih in drugih razlogov radi nagajali in grajali vsako malenkost, ali pa so zahtevali nov izdelek, ki ga je pomočnik lahko celo trikrat ponovil.

V nadaljevanju predstavljam še urarja za velike ure LORENZA PÖLKNERJA, ki je bil leta 1724 sprejet za ptujskega meščana, še enkrat pa se omenja leta 1754 kot lastnik hiše v mestu⁷⁷. V času Pölknerjevega delovanja je leta 1737 pridobil meščanske pravice, kar je bilo seveda pogoj za opravljanje obrti, še urar JOSEPH GÜSTL (Gistl) iz Švabske⁷⁸. Za izdelavo velikih ur se je izučil sprva na Dunaju, v letih 1720–1724 pri graškem uraju M. Hölzlu in še istega leta je vpisan v knjigo pomočnikov.

Ker obrtna proizvodnja ni bila vezana samo na mestno prebivalstvo, so ptujske delavnice prav gotovo zalagale z urami svoj bližnji in daljni okoliš. V zgodovinskih virih srečamo v Ptujju proti koncu prve polovice 18. stoletja še tretjega urarja JOHANNA MÜBPACHERJA, tokrat izdelovalca malih mehanizmov. Leta 1743 je vpisan v knjigo ptujskih meščanov (Müßbacher), živi in dela v Ptujju še leta 1754, ko se omenja v popisu hišnih lastnikov⁷⁹. Tudi Müßbacher se je, kot že nekaj urarjev iz naših krajev, izučil v letih 1730–1736 v graški delavnici Joh. Planka in dokončal svojo vajeniško dobo pri njegovi vdovi. V knjigi prejemkov je omenjen leta 1743 in možno, da je v tem času, ko je postal meščan Ptujja, tudi vplačal svoj mojstrski prispevek.

Zanimiva je pot urarja ALEXANDRA WAGNERJA, ki je leta 1748 prišel v Ptuj, ga kaj hitro zapustil, in v desetih letih štirikrat menjal bivališče. Gotovo sta pred njim omenjena urarja, eden za velike ure in eden specializiran za male mehanizme, zadovoljevala potrebe mesta in okolice in da za četrtega

Tabernakljasta ura ptujsko-ormoškega urarja *Karla Gottwalda*, okr. 1800 (Štajerski deželni muzej Joanneum, Gradec)

urarja v Ptujju ni bilo dovolj dela. Najbrž je Wagner zavoljo tega zapustil Ptuj še preden je vplačal obvezno mestno pristojbino, kot to razberemo iz beležke v knjigi meščanov, pripisane ob njegovem imenu. Še isto leto se Alexander Wagner z ženo Elizabeto pojavi v Varaždinu⁸⁰ in verjetno se že naslednje leto seli v Vipavo, kjer deluje 9 let in pol. To je namreč razvidno iz njegove prošnje ljubljanskemu magistratu, ko leta 1759 prosi, da ga sprejmejo za meščana »in mu dovolijo tudi izvajati meščansko delovanje«⁸¹.

V 18. stoletju se nam z viri in gradivom bolj zgovorno predstavljata urarska mojstra Karel Gottwald in Karel Nachbar. Skozi podatke iz njunega življenja lahko razberemo, da ne delujeta istočasno, kar dokazuje tudi pregled knjige ptujskih meščanov in hišnih lastnikov.

Prva vest o KARLU GOTTWALDU je iz poročne knjige, ko se »urar iz Ptujja in vdovec« poroči junija 1776 v Gradcu s svojo gospodinja⁸². Decembra istega leta je vpisan v knjigo ptujskih meščanov in ker ob njegovem imenu stoji beležka iz katere bi se dalo sklepati, da se je odselil v Bjelovar⁸³, se Gottwaldovi življenjski podatki nikakor ne ujemajo s ča-

sovnim nastankom njegovih izdelkov. Njegove tri ohranjene ure so tabernakljastega tipa. Najstarejša med njimi s signaturo *Gottwald in Pettau* je danes pri zasebniku v Ljubljani, izvira pa iz neke graščine na spodnjem Štajerskem. Njeni izrazito plastično izstopajoči motivi v mešanici baročnega in klasicističnega sloga, bi nastanek ure postavili v čas po mojestrovem odhodu iz Ptuja, t.j. po letu 1776, ker pa zaradi skopih podatkov lahko samo ugibamo o njegovih selitvah, se moramo zadovoljiti z okvirnimi datacijami. Ura s signaturo *Carl Gottwald, Mureck* v graškem Joanneumu⁸⁴ je kljub tabernakljasti obliki veliko mlajša: vsiljuje se misel, da je Gottwald deloval v Cmureku po odhodu iz Ptuja. Za tretjo znano uro, ravno tako iz Cmureka, vemo le, da je pri zasebniku v Gradcu, ne poznamo pa njenega videza.

Gotwaldu je sledil KAREL NACHBAR, ki se nam s svojimi petimi ohranjenimi urami najrazličnejših oblik predstavlja kot urar z visoko stopnjo obrtniškega znanja, domišljije in spretnosti. V knjigi ptujskih meščanov je leta 1787 vpisan kot *Groß- und Kleinuhrmacher*⁸⁵, kar naj bi pomenilo, da se je kot edini urar v Ptuj v tem obdobju, ukvarjal istočasno z urami na vzmet in na utež. Torej je izdeloval ali popravljaval velike stolpne ure, hišne – stenske, podne in namizne ure ter mehanizme malih žepnih ur.

Leta 1784 se je star 34 let poročil in imel šest otrok. V rojstnih knjigah, kjer se večkrat omenja kot boter otrokom iz uglednih družin, je v letih 1799 vpisan kot bürgl. *Uhrmacher in Galanteriehändler* ali samo *Krämer*. In kot pravi Marija Mirković, nekdanja kustodinja ptujskega muzeja, ki je zasledovala Nachbara po zgodovinskih virih po odkritju njegove ure v Zagrebu, se je Nachbar, »da bi lažje vzdrževal svojo številno družino, moral ukvarjati še s prodajo drobne galanterijske robe«. Urarji namreč zaradi specifičnosti svoje sicer zelo cene obrti in relativno visokih cen svojih proizvodov niso imeli veliko naročil, zato so število urarjev, predvsem v manjših mestih, najbrž določali z internimi mestnimi ali cehovskimi predpisi.

Nachbarove ure, vse signirane *Karolus Nachbar in Pettau*, so žal ohranjene izven naših meja. Dve tabernakljasti uri s še nekoliko baročno dekoracijo sta v Joanneumu in v privatni zbirki ur v Köflachu⁸⁶. Nedvomno je bila posebnost Nachbarove delavnice na aukciji v Dorotheumu prodana mala potovalna ura (viš. 13 cm) v kovinskem ohišju z obročem za prenašanje in s poslikanim motivom Alegorije štirih letnih časov na emajlni številčnici⁸⁷. L. Stolberg poseduje v svoji zbirki v Gradcu Nachbarovo pozlačeno salonsko uro, dosledno izpeljano v slogu Ludvika XVI. Iz svoje matične dežele je ta slog v 80. in 90. letih 18. stoletja preko Avstrije in severne Italije moč-

Stoječa ura ptujskega urarja *Karla Nachbara*, konec 18. stoletja (zasebna last, Gradec)

no vplival tudi na oblikovanje ur v naših urarskih delavnicah. Značilno zanj je nizanje dekorativne motivike, ki so jo urarji, v sodelovanju z rezbarji, povzemali iz bogate zakladnice antičnega repertoarja in z njimi ustvarjali nove, razgibane obrise ohišij.

Žal se je nedolgo tega izgubila sled za Nachbarovo uro iz zagrebške gornjegrajske družine Mažuranič⁸⁸, ravno tako oblikovano v slogu Ludvika XVI. Nad njenim ohišjem dominira alegorijska ženska figura, ki kaže, da je Nachbar za izdelavo te ure najel izurjenega rezbarja, ki je dobro obvladal zahtevne želje naročnikov. Ni še namreč pojasnjeno, koliko so pri izdelavi ohišij sodelovali mizarji, rezbarji, pasarji ali zlatarji. Najbrž je bil idejni oblikovalec le urar in njegova roka, vajena obdelave kovin je gotovo bila kos marsikaterega pasarskemu delu. Stolberg v svoji knjigi navaja samo par izdelovalcev ohišij znotraj štajerskega ozemlja, urarjev pa čez tristo. V naših zgodovinskih virih jih za sedaj nismo srečali in možno, da ta poklic pri nas sploh ni obstojal kot samostojna obrt, predvsem v manjših krajih.

Če gre pri prej citiranem celjskem urarju Joh. Hüllerju in domnevnem graškem Joh. Hällerju za isto osebo, bi lahko predpostavljali, da je bil Hällerjev učenec Anton Nachbar eden od šestih otrok ptujskega Nachbara. Antonova učna doba je trajala samo eno leto (1826–1827)⁸⁹ in če gre za urarjevega sina, so

mu jo lahko občutno skrajšali, pa tudi pri do-segi mojstrstva so sinovi imeli vedno privilegi-ran položaj. V seznamu na Dunaju delujočih urarjev so leta 1828 omenja Anton Nachbar kot *befugter Uhrmacher*⁹⁰, kar bi pomenilo, da ni pripadal nobenemu cehu, imel je samo pooblastila za opravljanje obrti in je šele čez čas lahko zaprosil za mojstrstvo.

Delovanje očeta Nachbara sega gotovo še v začetek 19. stoletja, mogoče do leta 1815, ko se med ptujskimi meščani pojavi ime urarja IGNACIJA MEISTRA⁹¹. Bržkone gre za osebo, ki se v letih 1793 in 1803 omenja v Gradcu in je po končani dejavnosti Karla Nachbara nadaljevala svoj poklic v Ptujju.

Leta 1829 je postal meščan Ptujja urar JOHANN HAFNER⁹², dve leti pozneje pa je v Protokolu za male urarje zapisan JOHANN HANNA »meščanski urar v Ptujju«, ki prosi da ga v cehu »uvrstijo med podeželske mojstre«⁹³. Ker pa je v knjigi prejemkov ob vplačilu pristojbine za podeželskega mojstra ime istega urarja zapisano (ali prebrano) kot Johann Hahn, nam prej omenjeno časovno zaporedje za pridobitev meščanstva in mojstrstva vsiljuje misel, da gre za ptujskega urarja Johanna Hafnerja, ki se še enkrat omenja v letu 1831, potem pa se o njem nič več ne ve.

Z imenom urarja FRANZA SCHLAFFER-JA, ki je v knjigi ptujskih meščanov vpisan leta 1846⁹⁴, smo izčrpali vrsto urarjev, ki so delovali v ptujskih delavnicah do tistega časa, ko so stroji začeli izpodrivati ročno delo in urarji niso mogli več vzdržati konkurence industrijske proizvodnje. Delokrog urarjev se odslej omeji v glavnem na prodajo in popravila industrijsko izdelanih ur, katerih mehanizmi so opremljeni s tovarniškimi žigi. Vtisnjene signature lastnikov urarskih trgovin postanejo odslej samo še reklamni napisi prodajalcev, ki so s svojimi imeni dajali kupcem neko garancijo in jamčili za dobro kvaliteto izdelkov, ki so prihajali iz velikih industrializiranih manufaktur.

OPOMBE

1. Vesna Bučić, Ljubljanski urarji v 18. stole-tju, Kronika 37, št.3, Ljubljana 1989, str. 177 (odslej: V. Bučić, 18 stol.). — 2. Lukas Stolberg, Die steirischen Uhrmacher, Graz 1979 (odslej: L. Stolberg). — 3. Prothocoll Eines Gantz Ehrsamben Handtwerch der Groß und Klain Uhrmacher wie auch Pixennmacher Anno 1647 (do 1833). — 4. Auf Ding Freysprech Buch (1667 - 1833). — 5. Mit Got Neu Anfanges Gesöhlen Buch De Anno 1712 (do 1739) in Einschreib-Buech deren frembten Keßellen wie auch die Einnahm deren Selbig Anno 1741 (do 1775). — 6. Ein Nahmb Buech A 1740 (do 1855). — 7. Protocoll eines Ehrsamen Handtwerkhs Samentlicher Klein Uhrmacher Meißter (od 1776). — 8. Ein Nam und Augsagabbuch (od 1777). — 9. Innungakten des 19. und 20 Jhs. — 10. R.G. Puff, Marburg und seine Umgebung I, Marburg 1874

(odslej G. Puff.). — 11. Jože Mlinarič, Ruška kroni-ka in seznam imen iz latinske kronike, Ruška kro-nika 1985, str. 172 in 179; prof. Mlinariču se za njegovo ljubezavno opozorilo zahvaljujem. — 12. L. Stolberg, str. 318. — 13. isti, str. 529, — 14. isti, str. 529. — 15. Arhiv Slovenije (AS), Rojstne in krstne knjige ž.c. Janeza Krstnika v Mariboru, l. 1701 - 1733, f. 13 in 79. Pri obeh otrocih, Michaelu in Anni Regini se kot krstna botra omenjata Mich. Neymayer in njegova žena Anna Regina, kar nedvomno potrjuje, da gre za prej omenjenega urarja Neymayerja. Mrliška knjiga ž.c. Janeza Krstnika v Mariboru, l. 1664 - 1762, f. 226. Za posredovane podatke se prav lepo zahvaljujem kolegici Marjetici Simoniti iz Pokrajinskega muzeja v Mariboru. — 16. L. Stolberg, str. 517. — 17. Isti, str. 526; Jürgen Abeler, Meister der Uhrmacherkunst, Wuppertal 1977, str. 423 (odslej: J. Abeler). — 18. L. Stolberg, str. 384, sl. 374 in 375; ura je v privatni zbirki in Köflachu v bližini Gradca. — 19. isti, str. 378, 480 in 530. — 20. Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Zemljiška knjiga I, f. 141. Tudi za ta podatek gre zahvala kolegici Marjetici Simoniti. — 21. AS, Mrliška knjiga II, ž.c. Janeza Krstnika, l.1789, str. 10. — 22. Narodni muzej, Ljubljana, inv. št. 17988. — 23. Gradski muzej Varaždin, vel. 6,5x4,5 cm. — 24. Ura v obliki knjižice ima srebrno ohišje, vel. 7x4,5 cm, njen opis je v Aukcijskem katalogu du-najskega Dorotheuma, 1964/577. — 25. AS, Mrliška knjiga II. ž.c. Janeza Krstnika, l. 1763, str. 3. — 26. Tabernakljasta oblika ur je prevladovala v času Marije Terezije, tako da so jih v monarhiji imenovali »terezijanke«. — 27. Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. N. 6118. — 28. Ura je bila registrirana v trgovini z antikviteta-mi v Ljubljani, danes je v privatni lasti. — 29. G. H. Baillie, Watchmakers and Clockmakers of the World, London 1963, (odslej: H. Bail-lie). — 30. Realne obrti so bile podedovane, ve-zane na določeno hišo in sposobne za vpis v zemljiško knjigo. — 31. PAM, Zemljiška knjiga I, f. 141. — 32. Satovi zagrebačkih urara 18. i 19. stoljeća, katalog razstave, Muzej grada Zagreba 1969, str. 8 in 18, inv. št. 1415/ odslej: Satovi zgb. urara). — 33. L. Stolberg, str. 375. — 34. isti, str. 403; J. Abeler, str. 209; H. Baillie, str. 122. — 35. L. Stolberg, str. 403. — 36. isti, str. 421. — 37. PAM, Zemljiška knjiga I., f.163. — 38. L. Stolberg, str. 438, sl. 476 in 477. — 39. isti, str. 415. — 40. isti, str. 420. — 41. G. Puff, str. 56. — 42. L. Stolberg, sl.442 in 443; inv. št. 16254, vel. 88x62 mm. — 43. Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. 11133. — 44. Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, s.n. — 45. PAM, Obrtni protokoli, Tom I., f. 142 1/2; tudi za ta podatek se lepo zahvaljujem kolegici Marjetici Simoniti. — 46. PAM, Zemljiška knjiga I., f. 142. — 47. G. Puff, str. 47. — 48. isti, str.56; PAM, Meščanska knjiga, l. 1811, f. 91. — 49. L. Stolberg, str. 448. — 50. L. Stolberg omenja še Juliusa Wolfhardta; obstoja tudi ura z njegovo signaturo in letnico 1864. — 51. L. Stolberg, sl. 493 in 494. — 52. Ura v lasti Narodnega muzeja je kupljena l. 1988 v trgovini z antikviteta-mi v Zagrebu, inv. št. 21137. — 53. L. Stolberg, str. 496. — 54. Adress-Buch der Stadt Marburg 1884, 1898 in 1904. — 55. L. Stolberg, str. 505. — 56. J. Orožen, Zgodovina Celja in okolice I, Celje 1971, str. 384 (odslej: J. Orožen, Zgod. Celja). — 57. L. Stolberg,

sl. 420, Muzej Joanneum, inv. št. 20431. — 58. L. Stolberg, str. 406. — 59. V. Bučić, 18 stol., str. 182. — 60. J. Orožen: Posestna in gradbena zgodovina Celja, Celje 1957, št. 11-12, str. 33 (odslej: J. Orožen, Posestna zgod. Celja). — 61. isti, str. 36. — 62. L. Stolberg, str. 421. — 63. J. Orožen: Posestna zgod. Celja, str. 22. — 64. isti, str. 50. — 65. J. Orožen, Zgod. Celja, str. 384; J. Orožen, Posestna zgod. Celja, str. 27. — 66. Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, inv. št. 294/52. — 67. J. Orožen, Posestna zgod. Celja, str. 46. — 68. L. Stolberg, str. 406, sl. 421. 69. J. Orožen, Zgod. Celja, str. 384. — 70. Satovi zgb. urara, str. 3 in 18. — 71. L. Stolberg, str. 451; J. Abeler, str. 287. — 72. Kučni sat, katalog Muzeja primenjene umetnosti, Beograd 1964, str. 34 (podatek iz: I.K. Tkalčić, Prvostolna crkva zagrebačka, Zagreb 1885 str. 111). V pogodbi, ki jo je urar Peter Plocer sklenil z zagrebškim škofom Borkovičem, je razvidno, da bo za katedralo »izdelal uro s štirimi kazali z dvojnimi izbijanjem ur« (najbrž je mišljeno bitje četrti s ponavljanjem polnih ur). V nadaljevanju pogodbe navaja, da bo »... v Zagreb prišel z dvema mojstroma ... na svojem vozu bo pripeljal kovača, ki bo koval železo ... dobil bo zastoj stanovanje, kovačijo, železo in oglje ... uro bo namestil v zvonik in na to 8 dni podučeval zvonarja kako jo bo navijal in uravnaval«. — 73. Marija Mirković, Sat ptujskog urara Karla Nachbara u Zagrebu, Vijesti muzealaca i

konzervatora, Zagreb, 1972, št. 2, str. 16 (odslej: M. Mirković, Sat ptujskog urara Nachbara). — 74. L. Stolberg, str. 524. — 75. M. Mirković, Sat ptujskog urara Nachbara, str. 17. — 76. L. Stolberg, str. 330. — 77. M. Mirković, Sat ptujskog urara Nachbara, str. 17. — 78. isti, str. 17; L. Stolberg, str. 510; J. Abeler, str. 213. — 79. M. Mirković, Sat ptujskog urara Nachbara, str. 17. — 80. isti, str. 17 (Dieser ist ohne Bezalung mit seinen Weib davom gezogen). — 81. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Cod. I/98, f. 158, l.1795. — 82. L. Stolberg, str. 439. — 83. M. Mirković, Sat ptujskog urara Nachbara, str. 17. — 84. L. Stolberg, Muzej Joanneum, inv. št.16363, sl. 480. — 85. M. Mirković, Sat ptujskog urara Nachbara, str. 18. — 86. L. Stolberg, str. 413, Muzej Joanneum, inv. št. 10848, sl. 430; privatna zbirka v Köflachu, sl. 432. — 87. Isti, str. 413, Aukcijski katalog dunajskega Dorotheuma, 1956/947. — 88. Po lastnikovem pripovedovanju je do leta 1890 bila v lasti družine Kušlan, ki naj bi se ob koncu 18. stol. preselila iz Kranjske v Krajino (možno, da gre za eno vejo baronov Kuschlanov z gradu Zablate pri Brezovici). — 89. L. Stolberg, str. 528. — 90. Franz Höfer, Wiener Meisterverzeichnis, Dunaj 1940, str. 39. — 91. M. Mirković, Sat ptujskog urara Nachbara, str. 17. — 92. isti, str. 17. — 93. L. Stolberg, str. 471. — 94. M. Mirković, Sat ptujskog urara Nachbara, str. 17.

ZAČETKI ORGANIZACIJE NAŠEGA MLEKARSTVA

Dr. VLADO VALENČIČ

Gospodarski razvoj je v drugi polovici prejšnjega stoletja postavil naše kmetijstvo pred nove naloge. Stari način gospodarjenja in kmetovanja ni več ustrezal novo nastalim potrebam, kmet je s proizvodi svojega gospodarstva postal v večji meri, kot je bil prej, odvisen od trga. Ta trg pa se je z razvojem prometa — nekako pred 150 leti je prva železnica prerezala našo zemljo — zelo razširil, kar je imelo za posledico, da so se na njem pojavili tuji konkurenti. Konkurenčni boj pa vzdrži tisti, ki more v kakovosti in ceni prekositi svoje konkurente, zato se je moralo boriti tudi naše kmetijstvo, da si je zagotovilo svoj prostor na trgu. V tem boju je uporabljalo združništvo kot sredstvo za izboljšanje gospodarstva, ker je združništvo tista organizacija, ki temelji na skupnosti interesov in daje tudi gospodarsko šibkim pa združenim moč, da z njo dosežejo uspehe, ki jih posamezniki ne morejo doseči.

Prve naše zadruge so bile sicer kreditne zadruge, ki so jih začeli v sedemdesetih letih preteklega stoletja ustanavljati po Spodnjem Štajerskem. Istočasno smo dobili na polju mlekarstva prve združne organizacije in si je torej v mlekarstvu začelo utirati kmetijsko združništvo svoj pot.

SKUPNA PAŠA NA PLANINAH — PODLAGA ORGANIZACIJE MLEKARSTVA

Organizacija mlekarstva v obliki skupnih obratov se je najprej razširila na Tolminskem in v Bohinju. V obeh okoliših je bila živinoreja zaradi obilice dobrih planinskih pašnikov in zaradi pomanjkanja polja najbolj razvita kmetijska panoga. Prebivalstvo je bilo v svojem gospodarskem obstoju odvisno od živinoreje in njenih proizvodov, kmetje so izdelovali surovo maslo in sir za domačo porabo in tudi za prodajo, da so si mogli kupovati žita, ki ga sami niso dovolj pridelali. Ker tvorijo pašniki in planine tako v Bohinju kot na Tolminskem glavni del za kmetijstvo sposobne površine, je bilo prehranjevanje živine že zdavnaj v veliki meri navezano na planinsko pašo. Način mlekarstva se je moral temu prilagoditi, zato so že zelo zgodaj nastale skupne planinske sirarne, ki so mleko živine, ki se je na planinah skupno pasla, predelovale v sir.

»Gospodarjenje v planinah v takšnem zemljišču, kakor ga imamo na razpolago v Julijskih Alpah, v zelo kamnatem, pa močno gozdnatem in dokaj visoko ter odročno ležečem